

Варивончик А.В.
пошукувач КНУКіМ

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙ НАРОДНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ВИШИВКИ КИЇВЩИНИ У «ВИРОБНИЧО-ХУДОЖНЬОМУ ОБ'ЄДНАННІ ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА» (1944 – 2004 р.р.)

Народний костюм як предмет наукового зацікавлення викликає увагу з боку українських вчених. Сучасні автори в дослідженнях традиційного костюма визначили шляхи історичного розвитку селянського та міського населення давньоруської доби, дали всебічну характеристику комплексів народного вбрання та їх компонентів, які склались у наступні епохи, висвітлили їх етнорегіональні відмінності: К.Матейко, К.Стамеров, Г.Стельмашук, Т.Ніколаєва. Значний внесок зроблено українськими вченими у дослідженні локальних особливостей костюма різних етнорегіонів України, його складових та способів декорування: І.Карпинець, М.Костишина, Р.В. Чугай, Т.Ніколаєва, К. Матейко і О.Полянська. Вивченню художньої виразності ансамблів українського народного костюма різних етнорегіонів присвячені праці Г.Стельмашук, ці ж питання порушено співавторам Т. Ніколаєвою та Т. Кара-Васильєвою та Г.Щербієм.

Мало досліджена тема що визначає актуальність даного дослідження. Тому метою дослідження стало: визначити роль промисловості (на прикладі Київського «Виробничо-художнього об'єднання імені Т. Г. Шевченка») у збереженні та розвитку традицій народної художньої вишивки Київщини впродовж ХХ сторіччя.

Матеріали дослідження були: літературні джерела, приватний архів А. А. Варивончик, який відбиває творчу діяльність «Виробничо-художнього об'єднання імені Т. Г. Шевченка» (60-х років ХХ сторіччя – перших років ХХІ сторіччя), інформація, отримана методом соціологічного опитування (бесіди) з Н. Я. Гречановською та А. А. Варивончик.

Результати дослідження та їх обговорення. Наприкінці XIX та на початку XX сторіччя, в роки масштабної індустріалізації суспільства та її комуністичного розвитку, відбувалось послаблення ролі етнічних першоджерел у культурному існуванні української нації, внаслідок цього відбулось значне гальмування народної творчості та знизилась її роль у житті суспільства. Це загрожувало тому, що українська нація, як історико-культурне соціальне утворення могли зникнути, внаслідок асиміляції із російською, білоруською та іншими культурами народів колишнього СРСР.

Здавна український люд творив та збирав одяг, рушники, прикраси своїх пращурів та віками зберігав їх у родинних скринях. З часом ці скрині розкривались, для того, щоб одягнутись на весілля та хрестини, на службу у церкві, на великі свята, для того, щоб прикрасити свою домівку тощо. У ці години, одяг та рушники, які були розшиті яскравими візерунками, ставав не тільки прикрасою людини та її побуту, він виконував і роль талісману, оберегу, вказував на походження роду тощо. Цей одяг та рушники були найбільшим скарбом кожної родини, тому що несли інформацію про пращурів, а коли час руйнував тканину, яка була полотном для цих образних літописів, досвідченні майстрині-вишивальниці переносили його на нову тканину та створювали нові мотиви-візерунки на їх основі. З часом, цей безцінний скарб народної естетики та духовності ставав першоджерелом для виховання нащадків, збереження моральних устоїв й традиції в українській родині, сторіччями він об'єднував українців в єдину етнографічно-незалежну націю [3].

У радянські часи народна творчість перейшла з родинного кола до загально-суспільного, багатовікові надбання щіро використовувались у промисловості як основа до створення нових витворів мистецтва та масової культури.

Однак на заваді цим загрозливим соціально-культурним процесам стало промислове виробництво художніх виробів, заснованих на традиціях українських народних мотивів.

На території України в минулому майже в кожному селі працювали майстри, що виготовляли тканини, вишитий одяг, тому наприкінці XIX століття почали утворюватись художньо-промислові артіль, поєднуючи тисячі майстрів народної творчості. При артілях було відкрито школи та навчальні заклади, які навчали молодь народному ремеслу. Артіль експортували художні вироби в багатьох країнах світу [4]. Саме і до сьогодення існують ці заклади – Косівський, Вижницький, Ужгородський коледжі народних художніх промислів та Кролевецьке, Решетилівське, Грицівське професійно-технічне училища.

Масовий розквіт виробництва одягу з використанням традиційної народної вишивки в Україні значно розширився у післявоєнний період, завдяки відновленню та росту економіки та покращенню умов життя населення.

Новим етапом підтримки масової української культури стало створення у 1946 році у м. Києві артілі «Художекспорт», яка відносилась до спілки «Укрхудожпром» [1].

Творчий розвиток артілі у той час відбувався під творчим натхненням відомої української вишивальниці, творчої майстрині, заслуженого майстра народної творчості УРСР – *Цибулевої Гликерії Кузьмівни (1896–1989)*. Гликерія Кузьмівна народилася 23.02.1896 році у м. Полтава. Ще дівчинкою вона зацікавилась вишивкою і просиджувала за нею годинами, дивуючи цим багатьох людей. Закінчивши у 1913 році Полтавську гімназію і земську вишивальну школу, Гликерія Кузьмівна їде у село Дігтярі на Чернігівщині, куди її послали працювати інструктором земської навчально-показової школи-майстерні (з 1926 р. – Дегтярівська проф.-тех. школа), відкритої там 1896 році, і у якій одночасно навчалось до 120 осіб. В 1923 році їй було доручено відповідальне завдання – вишити сорочку-подарунок В. І. Леніну, яке вона виконала з гідністю.[5]

На початку 30-х років XX сторіччя, Гликерія Кузьмівна працює у Кролевецькому технікумі художнього текстилю, в упередвоєнні роки – на

Українській художньо-промисловій базі, що постачала сировину і зразки для всіх артілей художніх промислів.

Гликерія Кузьмівна продовж всього життя активно та прискіпливо займалась збирацько-дослідницькою діяльністю. Чим глибше вона знайомила з народною вишивкою, тим більше її захоплював і поступово відкривав перед нею свої таємниці цей дивовижний світ краси.

Після визволення України від німецьких загарбників, Г.К.Цибульова у 1944 р. бере участь в організації артілі «Текстильекспорт» у Баришівці Київської області, де в 1945–1949 роках була її головою, а потім до виходу на пенсію у 1960 році – керівником килимарного виробництва у селі Васишинці Київської області [2].

Творчі надбання, здобутті впродовж всього життя Г.К.Цибульовою, знайшли свій підсумок у фундаментальній праці «Ручне вишивання», яка вийшла у київському видавництві «Техніка» у 1982 р. (автори – Г.К. Цибульова, Г.Ф. Гаврилова).

Новий творчий етап артілі розпочався у 1956 році, коли вона була реорганізована у «Художпобут», і до її складу були приєднані артілі, які знаходились у Київській області і стали її філіали: Баришевський, Білоцерківський, Васильківський, Гнедінський, Гостомільський, Іванківський, Кагарлицький, Обухівський, Оленівський.

Творчий розвиток артілі «Художпобут» з цього часу був пов'язаний з художником **Гречановською Наталією Яківною** (рис. 3). Наталя Яківна народилась 7 лютого 1926 року в селі Івахнівці Чинеровецького району Хмельницької області в родині викладачів. Нажаль у рік закінчення нею школи розпочалась Велика Вітчизняна війна, і тому вона вступила і закінчила Технікум залізничного транспорту в місті Хмельницькому. Після війни вона з родиною переїжджає до міста Львів, де в 1947 році вступає до Державного інституту прикладного і декоративного мистецтва у Львові, відкритого в 1946 році (зараз – Львівська національна академія мистецтв), який закінчує у 1953 році.

З приходом у 1956 році Наталії Яківни в артіль народні майстри мали можливість спілкування з досвідченою людиною, яка навчалась у кращих українських мистецтвознавців, етнографів та фольклористів того часу (Й. Бокшай, І. Севера, Р. Смольський, В. Монастирський, К. Звіринський, М. Федюк, П. Жолтовський та інші). Наталія Яківна у своїй роботі могла не тільки дати практичні поради майстрині-вишивальниці відносно композиції розташування орнаменту на полотні та вибору техніки його виконання, але вона стала генератором творчих ідей, які синтезували естетичний досвід минулих поколінь та інтегрувались у соціалістичну реальність того часу.

При цьому молодий художник-мистецтвознавець Наталія Яківна Гречановська не цуралась навчатись у досвідчених майстринь-вишивальниць, серед яких була і Гликерія Кузьмівна Цибульова. Внаслідок їх творчого союзу були створені та розроблені основні колекції художніх вироби масового одягу кінця 50-х років ХХ сторіччя, які ґрунтувались на традиціях українського костюму з використанням народної вишивки.

У 1960 році в артіль було реорганізовано у «Виробничо-художнє об'єднання імені Т. Г. Шевченка», де Гречановська Наталія Яківна була головним художником об'єднання понад 30-ть років і відіграла вагоме значення у розвитку української художньої вишивки Київщини.

Впродовж 60-х – 80-х років ХХ сторіччя підприємство випускало вироби як серійного, так і унікального, колекційного характеру – вишиті українські блузи і чоловічі сорочки, традиційні рушники та сучасний одяг з вишивкою, узорно-ткані скатерті. Під творчим керівництвом Н.Я. Гречановської була створена велика колекції оригінальних вишитих сорочок, жіночих блуз, рушників. Домінуючим кольором всіх художніх витворів завжди виступав червоний, кольорове звучання якого підсилювали – чорний, іноді жовтий, синій кольори. Це і невеличке вкраплення чорного в середину «зірочки», і окреслення тонкою павутинкою «штапівки» поверх основного малюнку, і контур «обвідочки» навколо основного малюнка, що надає орнаменту рис стриманості, чіткості.[1.]

Художники, та творчі майстри під керівництвом Наталії Яківни не лише зберігали, але й творчо розвивали народні традиції. Для цього на підприємстві була створена художньо-експериментальна лабораторія, в якій розроблялись нові малюнки і композиції для сучасних моделей жіночого й чоловічого вбрання, речі для оздоблення інтер'єру, широко використання у побуті (рушники, скатерки з серветками, декоративні наволочки, доріжки тощо). Асортимент виробів для прикрашення побутового інтер'єру характеризувався полегшення орнаментальної композиції, наданням яскравих рис сучасності.

Художниками та конструкторами лабораторії під керівництвом Наталії Яківни велась постійна і кропітка робота щодо збирання зразків старовинної вишивки, вивчення і творчого переосмисленню здобутків минулого і можливостей їх використання у сучасний час.

Так багатовіковий досвід народного ремесла та велике мистецтво народних майстрів органічно поєднувались у високохудожніх виробках. Дбайливо зберігались традиції мистецтва Київщини. Загальне визнання здобули роботи талановитих творчих майстринь-вишивальниць, які працювали у Виробничо-художньому об'єднанні: Г. Цибульової, Л. Гординої (м. Баришівка), Т. Ващук (м. Київ), О. Козяр, Г. Верес (м. Обухів), Т. Біленко (м. Васильків).

Філіал об'єднання в селі Обуховичі Іванківського району Київської області – був одним з центрів відродження ткацького промислу, здавна славився творами народного мистецтва, зокрема тканинами. Там працювали – Лауреат Шевченківської премії Ганна Верес, творчий майстер Ольга Козяр.

Вироби Виробничо-художнє об'єднання експонувались на республіканських, міжнародних виставках, та експортувались в США, Канаду, Японію, неодноразово нагороджувались медалями та дипломами виставок. Кількість робітників на підприємстві досягала до 2,1 тис. осіб.

Творчі майстри та художники Київщини під керівництвом Н. Я. Гречановської зробили вагомий внесок в розвиток національної художньої культури та естетичне виховання населення України. В 2006 році тихо, без уваги держави та мистецьких кіл Наталія Яківна відсвяткувала свій восьмидесятирічний ювілей. Все своє життя вона присвятила глибокому проникненню в образно естетичну систему народного костюма, логіку та принципи побудови українського орнаменту, вивченню вимог сучасності в створенні різноманітних виробів жіночого, чоловічого й дитячого вбрання. За свою багаторічну та плідну працю у часи УРСР Наталія Яківна нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора, а в 1981 році отримала звання «Заслужений працівник культури УРСР», а в 1991 році пішла на пенсію у віці 65 років.

Після розпаду СРСР, внаслідок загальнодержавної економічної кризи в Україні, відбулось згортання переважної більшості виробництв, які займались народними промислами, які не витримали ринкової конкуренції. Порушились економічні зв'язки між державами колишнього Радянського Союзу, з'явилися великі проблеми здобуття вишивальних ниток та тканин з натуральних волокон, технічно застаріло обладнання на підприємстві, повністю була відсутня підтримка держави цього сектору економіки та культури, що і призвело до поступової ліквідації «Виробничо-художнього об'єднання імені Т.Г.Шевченка», яке з 2004 року перестало існувати повністю, як центр підтримання та розвитку національної культури. Багаторічні надбання Об'єднання були на завжди втрачені, створені за багато років художні колекції одягу та предметів побуту – розпродані за безцінь, рисунки, відшивки – здані в макулатуру чи викинуті на смітник, обладнання – здано на металобрухт, досвідчені працівники – відправлені на пенсію чи у службу для працевлаштування, приміщення, цехи – продані (у філіях, які знаходились у Київській області), а у Києві – перепрофільовані під банки, склади, офіси та магазини.

На даний час, в країні утворились невеличкі приватні підприємства, дуже схожі на дореволюційні артілі, в яких на дуже низькому художньому рівні виробляють вишиті вироби. Люди, що працюють у цих підприємствах – мають низьку кваліфікацію та майстерність, а досвідченні майстри – не передають свій досвід молодому поколінню. Нажаль, на сьогодні втрачена і мережа торгових підприємств для вільного придбання речей народної творчості. Багато висококваліфікованих фахівців – художників, конструкторів, майстрів, робітниць-вишивальниць та ткачих втратили роботу, а разом із ними зникає і майбутнє художніх промислів України.

Висновки. Результати дослідження дають підстави зробити такі висновки – українська народна традиційна вишивка є невід'ємною складовою частиною народної художньої культури. Завдяки турботі та їх підтримки державою в часи УРСР, відбувався подальший розвиток народних традицій, що дозволило зробити новий напрям в українському образотворчому мистецтві. В наслідок значних економічних та політичних змін наприкінці ХХ століття відбулось руйнування місцевої промисловості, в якій відбувався розвиток народних промислів, а також у вишивці. В умовах глобалізації культур та економік, виникла загроза у безповоротній втраті культурних надбань українського етносу, в число яких входить і українська народна традиційна вишивка.

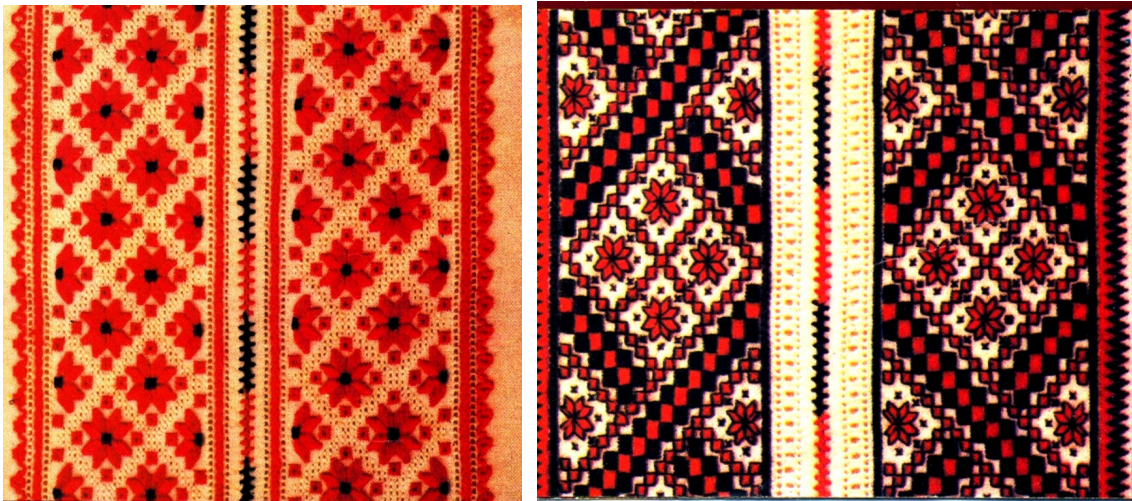
Нажалі, проблема втрати народних промислів в Україні не є єдиною в державі, але не приділяти їй уваги неможливо, внаслідок того, що втрата одного із проявів національної культури загрожує ланцюговій реакції втрати всієї культури, швидкість якої буде заложити лише від часу. Результатом чого стане – втрата національної само ідентифікації українського народу та його соціокультурна асиміляція чи культурах, які домінують на теперішній час – в російській, а згодом – можливо і в західноєвропейській, і навіть в китайській, при підсиленні міграції азійського населення на Захід.

Вважаємо, що держава і її представник – Міністерство культури і туризму України, повинні перейти від націоналістично-політичних гасел до

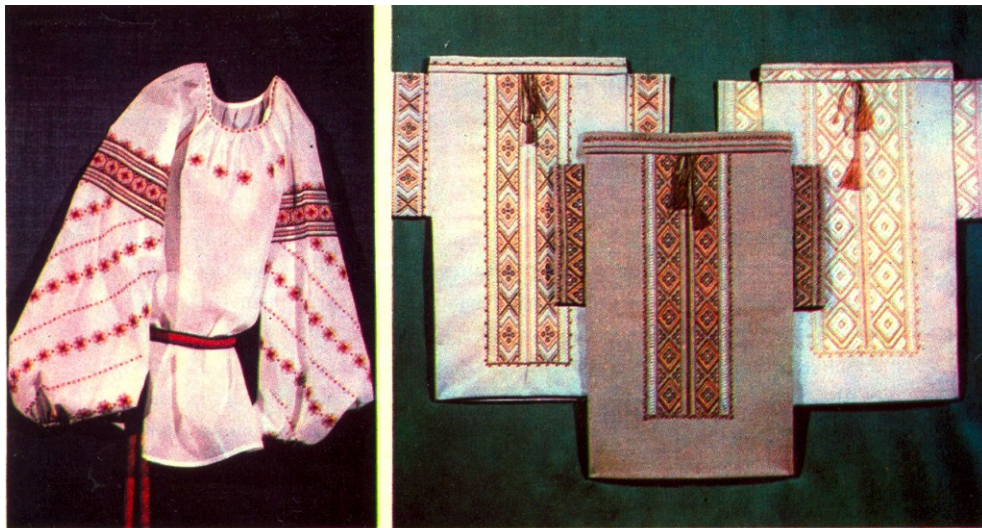

конкретних дії, спрямованнях на відтворення та розвиток національних народних промислів в країні, і тим самим – до підсилення ролі культури у повсякденному житті населення України.

1. Кара-Васильєва Т.В. Українська вишивка / Т.В. Кара-Васильєва, А.Д. Чорноморець. – К.: Либідь, 2002. – 160 с.
2. "Народне мистецтво етнографія "1984 Ю.П. Лащюк "Вишивальниця Гликерія Цибульова" К -85стр .
3. Українська вишивка: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку: Матеріали Всеукраїнського семінару-практикуму, 19-20 квіт. 2002 р., м. Черкаси / Національна спілка майстрів народного мистецтва України — Черкаси, 2002. — 40с.
4. Художественные промыслы Украины // Рафаенко В. Народные художественные промыслы / В. Рафаенко. – М., 1988. – С.6–22. [ст. 85.12 Р 26].
5. Цибульова Г.К. Ручне вишивання / Г.К. Цибульова, Г.Ф. Гаврилова. - К. : Техніка, 1982. – 55 с.

*Рис.1. 2. Художник та вишивка Г.К. Цибульової:
сорочки чоловічі (фрагменти, льон, ручна вишивка)*

*Рис. 4. Художник Н.Я. Гречановська, вишивка Т.А. Ващук:
сорочки жіночі та чоловічі*

Рис.3. Художник Н.Я. Гречановська, А.А. Варивончик, вишивка Бурка: сорочки жіночі

Рис. 5. 6. Майстер: О. Козяр: вироби ткацтва – плахта жіноча, торба.